

Низомиддин НУРМАТОВ, Наргис ҚОСИМОВА

**САЙЛОВ ЖАРАЁНЛАРИНИ ЁРИТИШДА ОММАВИЙ АХБОРОТ
ВОСИТАЛАРИНИНГ РОЛИ
Журналистлар учун амалий қўлланма**

Тошкент – 2014

Н.Нурматов, Н.Қосимова

Сайлов жараёнларини ёритишда оммавий ахборот воситаларининг роли.
Журналистлар учун амалий қўлланма.

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси, Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети Халқаро журналистика факультети. – Т.: “Ўзбекистон”, 2014. – 120 б.

Масъул муҳаррир:

Я.Мамадова,

филология фанлари доктори

Мазкур амалий қўлланма оммавий ахборот воситаларининг сайлов жараёнларини холисона ва тўлақонли ёритиш бўйича фаолиятининг ҳуқуқий асослари, ўзига хос хусусиятлари, бу борада журналистларнинг масъулияти, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг сайлов жараёнларини оммавий ахборот воситаларида ёритиш масалалари юзасидан ваколатлари, сиёсий партиялар сайлов кампаниясидаги иштирокининг оммавий ахборот воситаларида ёритилиши каби масалаларга бағишланиб, кенг китобхонлар оммаси учун мўлжалланган.

© Н.Нурматов, Н. Қосимова. 2014 й.

КИРИШ

“Сайловлар – бу мамлакатимизда амалда бўлган ҳуқуқий нормаларнинг нечоғлиқ демократик руҳда эканини намоён этадиган, демократик ҳуқуқий давлатнинг узвий белгиси, халқнинг ўз хоҳиш-иродасини эркин ифода этишининг, фуқароларнинг давлат ва жамият бошқарувидаги иштирокининг асосий шакли бўлиб, ўта муҳим ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга масаладир”.

Ўзбекистон Республикаси

Президенти И.Каримов

Ҳар қандай демократик ҳуқуқий давлатнинг жаҳон миқёсидаги нуфузи кўп жиҳатдан сайловларнинг қай даражада очик ва ошкора амалга оширилишига боғлиқ. Шу жиҳатдан олганда, эркин ва адолатли сайловлар нафақат фуқароларнинг ўз овозларини бериш имконияти таъминланганлиги, балки уларнинг тегишли номзодлар ва умуман бутун сайлов жараёни тўғрисидаги ахборотларга бўлган ҳуқуқларини кафолатлашга ҳам боғлиқ бўлади.

Сайловлар жараёнини ёритишда оммавий ахборот воситаларининг роли катта бўлиб, бир томондан улар сайловчиларни сайлов жараёнларининг боришидан хабардор қилишса, иккинчи томондан сайловолди ташвиқотини олиб бориш, номзодларни ташвиқ қилишда муҳим восита бўлиб хизмат қиладилар. Шу билан биргаликда ОАВ вакиллари миллий ва халқаро кузатувчилар, ишончли вакиллар, сайлов штабларининг вакиллари билан биргаликда сайлов жараёнининг ошкоралиги ва шаффофлигини таъминлаб, аҳолини сайлов натижалари билан таништирадилар. Демак, Ўзбекистон Республикасида ўтказилаётган сайловларнинг демократик тамойилларга асосланган ҳолда ўтказилишида журналистлар зиммасига катта масъулият

юклатилади. ОАВ кенг жамоатчиликни сайлов жараёнлари тўғрисида изчил ва тизимли тарзда хабарор қилиб бориш билан бирга депутатликка номзодлар ва уларни кўрсатган сиёсий партияларнинг сайловолди дастурларини электоратга етказиш учун минбар вазифасини бажаради. Фуқаролик жамияти институтларидан бири сифатида сайлов ўтказиш жараёни устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонунининг сайлов ташвиқотида оид 271-моддасида алоҳида қайд этилганидек, сайловолди ташвиқоти оммавий ахборот воситалари, шунингдек, телевидение, умумий фойдаланишдаги ахборот-телекоммуникация тармоқлари, шу жумладан, интернет орқали амалга оширилади.

Хўш, оммавий ахборот воситаларининг сайлов жараёнидаги асосий фаолият йўналишлари нималардан иборат? Манбаларда бу борада бир неча омиллар эътиборга олинган:

1. **Маънавий-маърифий йўналиш.** Бунда сайловларнинг мазмун-моҳияти, аҳамияти, шакллари ҳамда ибратли жиҳатлари, хорижий тажрибалар кенг ёритилади.

2. **Қонунчилик тарғиботи.** Сайловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, сайлов тўғрисидаги қонунчилик, ундаги ўзгариш ва янгилинишлар ҳақида тушунча берилади.

3. **Ахборот тарқатиш йўналиши.** Сайловга тайёргарлик жараёни ОАВ орқали ёритиб борилади. Семинар-тренинглари, форумлари, давра суҳбатлари, конференциялар тафсилотлари ҳақида сайловчилар хабардор қилиб борилади.

4. **Сайловолди ташвиқоти.** Сиёсий партия ёки депутатликка номзодлар тарғиб қилинади. Бу муҳим жараён сайловчиларнинг муайян партия сайловолди дастурини, муайян номзодни ёқлаб ёки қарши овоз беришига туртки бўлади.

5. Сайлов жараёни таҳлили. Сайлов жараёни билан боғлиқ тенденциялар кенг ёритилади, унда сайловга тайёргарликнинг бориши, амалга оширилаётган ишлар, сайлов натижалари таҳлил қилинади.

6. Жамоатчилик назорати йўналиши. Сайловларнинг очиқ, ошкора ва қонуний ўтишига ёрдам кўрсатилади.

Маълумки, сайлов жараёни бир неча босқичда амалга оширилади. Номзодларни илгари суриш, номзодларнинг ишончли вакилларини рўйхатдан ўтказиш, имзолар йиғиш, номзодни рўйхатдан ўтказиш биринчи босқич бўлса, иккинчи босқич ОАВда номзодларнинг сайловолди ташвиқотини ўтказиш, сайловчилар билан учрашувлар ташкил этиш, босма ташвиқот материалларини тарқатишни ўз ичига олади. Кейинги босқичлар сайлов ва овозларни санаш, сайлов натижаларини аниқлаган ҳолда, уларни расмий равишда ОАВда эълон қилишдан иборат. Ушбу босқичларни амалга оширишда ОАВ вакиллари фаол қатнашиб, сайловолди ташвиқотини ўтказишда номзодларни илгари суриш ва рўйхатдан ўтказиш, сайлов куни сайлов жараёни ва овозларни санаш тўғрисида, сайловдан сўнг унинг натижалари ҳақида маълумот олишни исташади.

Ҳўш, журналистлар сайлов жараёнини ёритиш учун нималарни билишлари зарур? Сайловолди ташвиқотини олиб боришда ОАВ вакиллари нималарга эътибор беришлари керак? Сайловолди ташвиқотини ўтказиш учун қонун томонидан белгиланган талабларнинг бузилмаслиги учун ОАВ раҳбарлари қандай билимларга эга бўлишлари лозим? Агарда сиз фаолият кўрсатаётган ОАВ белгиланган талабларни бузганликда айблаб, жавобгарликка тортилса қандай йўл тутиш керак? Ушбу ва бошқа саволларга жавобни сиз мазкур амалий қўлланмада топишингиз мумкин.

I. САЙЛОВ ҲУҚУҚИ ВА ОАВ

1.1. Оммавий ахборот воситаларида сайлов кампаниясини

ёритишнинг ҳуқуқий асослари

Ҳозирги пайтда дунёда инсоннинг сайлов ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш, эркин демократик адолатли сайловларни ташкил этиш ва ўтказиш, шунингдек, уларни ОАВда ёритиш билан боғлиқ 30 дан зиёд халқаро норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд. Масалан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, Европа хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти Инсонийлик мезонлари бўйича Копенгаген Кенгаши ҳужжати, Инсон ҳуқуқлари бўйича Вена декларацияси ва Ҳаракат дастури ҳамда бошқа халқаро ҳужжатларда фуқароларнинг сўз эркинлиги ва сайлов ҳуқуқларидан фойдаланиши билан боғлиқ алоҳида нормалар қайд этилган. Табиийки, бу нормалар миллий қонунчилигимизда ҳам ўз ифодасини топган. Ўзбекистон Республикаси сайлов тизими умумэтироф этилган халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган тамойил ва қоидалар асосида шакллантирилган бўлиб, бевосита миллий сайлов қонунчилигимиз халқаро сайлов стандартлари талабларига тўла мос келади. Бундай меъёр ва мезонлар эса мамлакатимиз сайлов тизимини белгилаб берувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мажмуи – Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги, “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги қонунларида мустаҳкамлаб қўйилган.

1.2. Сайлов комиссиялари фаолиятининг очиқлиги

Ўзбекистон Республикасида сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш сайлов комиссиялари томонидан очиқ ва ошкора амалга оширилади.

Сайлов комиссиялари барча фуқароларни ўз қарорлари билан танишишлари учун шароит яратиб берадилар. Сайлов комиссиялари йиғилишларида номзодлар, ишончли вакиллар, кузатувчилар, журналистлар қатнашишлари мумкин. Сайлов куни, сайлов участкасининг очилиши вақтидан бошлаб ҳамда овоз бериш натижалари аниқланган дақиқагача ҳар бир номзоддан биттадан ишончли вакил, аккредитациядан ўтган ОАВ вакиллари, ҳар бир сиёсий партиядан ёки бошқа жамоатчилик, нодавлат ташкилотларидан кузатувчи ва хорижий давлат ҳамда халқаро ташкилотлардан кузатувчилар қатнашиш ҳуқуқига эга. Сайлов комиссиясининг қарори ва фаолияти Марказий сайлов комиссияси ва суд томонидан қарор қабул қилинган кундан бошлаб, агарда амалдаги қонунчилик билан бошқа муддатлар белгиланмаган тақдирда ўн кун муддатда кўриб чиқилиши зарур.

Сайловчиларни сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишга доир барча тадбирлар хусусидаги ахборот билан таъминлаб бориш учун сайлов комиссиялари ОАВда:

- фуқароларни ўз фаолиятлари;
- сайлов участкаларининг чегаралари, участка сайлов комиссияларининг таркиби;

худудий сайлов комиссиялари таркиби, уларнинг жойлашган манзили ва иш вақти;

номзодларни рўйхатга олинганлиги хусусида;

учрашув жойини кўрсатган ҳолда номзодларнинг ўз сайловчилари билан учрашиш жадвали;

- сайловчиларнинг рўйхатлари,
- сайловда иштирок этаётган сиёсий партияларнинг рўйхати билан таништирадилар,
- депутатликка номзодлар хусусидаги маълумотлар, овоз бериш ва сайлов якунларини ёритадилар.

Мажбурий ахборот материаллари маҳаллий ижро органлари томонидан таъсис этилган ОАВда ЎзР Марказий сайлов комиссияси ва

унинг худудий бўлинмалари томонидан сайлов тadbирларини амалга ошириш учун ажратилган маблағ эвазига чоп этадилар. Марказий ва маҳаллий ижро органларининг даврий босма нашрлари сайлов комиссияларининг хабарлари, сайловда қатнашаётган номзодлар тўғрисидаги маълумотларни ўз саҳифаларида бериб боришга мажбурдирлар. Оммавий ахборот воситалари зарур ҳолатларда зудлик билан мувофиқ сайлов комиссияларига сайловолди кампанияси ҳақидаги хабарларни ёритишга имкон яратиб берадилар. Шу билан биргаликда ОАВ сайловга тайёргарликнинг бориши ва сайлов қандай ўтаётганлигини ёритиб борадилар. Сайловчиларни ўз ҳуқуқларини қай тартибда амалга оширишга кўмаклашиб, сайловларнинг мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги аҳамияти ҳамда сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш бўйича шаклланган амалиётимизнинг хусусиятлари ва хорижий тажриба ҳақида кенг кўламли ахборот ва маълумотлар бериб борадилар.

1.3. Журналистларнинг сайлов жараёнида қатнашиши ва уни ёритишдаги ҳуқуқлари

Сайлов жараёнида ошкоралик ва шаффофликни таъминлаш мақсадида ОАВ фаолиятини мувофиқлаштирувчи Ўзбекистон Республикаси қонунлари, хусусан “Ахборот олиш кафолатлари ва ҳуқуқи тўғрисида”ги, “Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги, “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари асосида ўз фаолиятларини олиб бориб, журналист депутатликка номзодлар кўрсатишга бағишланган йиғилишларда, округ ва участка сайлов комиссияларининг мажлисларида, сайлов участкасида ҳозир бўлиш ҳамда тайёргарлик ишларининг боришини, овоз бериш учун сайлов қутиларининг жойлаштирилиши ва муҳрланишини, фуқароларга сайлов бюллетенларининг берилишини кузатиш, овозларни санаб чиқишда ва участка сайлов комиссиясининг баёнларини тузишда ҳозир бўлиш, сайлов натижалари

тўғрисидаги ҳужжатларнинг тегишли сайлов комиссияси томонидан тасдиқланган нусхаларини сўраш ва уларни олиш ҳуқуқига эга.

Амалдаги қонунчилик билан сайлов комиссиялар сайлов кампанияси ва сайлов ўтказилиши борасидаги ахборотни ОАВда ёритишга мажбурийлигидан қатъий назар журналистлар ўзлари қизиқтирган барча маълумотларни сайлов комиссиялари вакилларида олишлари мумкин.

Сайлов кампанияси вақтида журналистларнинг сўрови бўйича ахборот олишнинг умумий қоидалари амал қилиб, унга кўра ОАВ таҳририятининг ёзма сўровига жавоб уч кундан кечикмаган ҳолда амалга оширилиши лозим. Агарда сўровга рад жавоби бериладиган бўлса, у асослаб берилиши, жавоб кечиктирилган тақдирда ахборотни бериш муддати кўрсатилиши лозим.

1.4. Сайлов жараёнида журналистлар аккредитацияси

Аккредитация латинча “acredere” сўзидан олинган бўлиб, “ишонч билдириш” маъносини англатади¹ ва журналистларнинг ваколатларини эътироф этиш тартибини белгилайди. Мамлакатимизда 2006 йили аккредитация институтининг асослари, аккредитация қилиш тартиби, аккредитация қилинган журналист ва уни аккредитациядан ўтказган ташкилотнинг ўзаро муносабатларини тартибга солувчи ҳуқуқий механизм яратилди, яъни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан хорижий ва миллий оммавий ахборот воситалари вакиллари аккредитация қилиш тартиби тўғрисидаги Низомлар қабул қилинди². Журналистларнинг ваколатларини давлат ҳокимияти органлари томонидан эътироф этиш тартиботи бўлиб, унинг натижаларига кўра аккредитация қилинган орган ўз фаолиятини оммавий ахборот воситаларида ёритиш учун журналистга аккредитация гувоҳномасини беради.³

“Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонунига биноан Марказий сайлов комиссияси матбуот,

¹ Журналист в поисках информации. Отв.ред. А. Симонов.- М.: 2004.-с.29

² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. -Т.: 2006 й.

³ Ўсаров О. Давлат ҳокимияти органларида журналистларни аккредитация қилиш мажбуриятми ёки зарурат. -Т.: 2014. -12 б.

телевидение, радио вакилларига мўлжалланган мандат намунасини белгилайди. Журналист Марказий сайлов комиссиясида ёки сайлов комиссиялари қошида аккредитациядан ўтказилади. Ушбу жараён сайлов жараёнини холис ёритиш имконини яратади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайлов бўйича сайлов кампаниясини ёритиш учун маҳаллий ва хорижий журналистларни Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси ҳузурида аккредитациядан ўтказиш тартиби қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайлов бўйича сайлов кампаниясини ёритиш учун маҳаллий ва хорижий журналистларни аккредитациядан ўтказди.

2. Аккредитациядан ўтиш учун журналистлар белгиланган муддатда Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясига қуйидаги ҳужжатларни тақдим қилади:

–Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси раиси номига ОАВ расмий бланкасида журналистни аккредитациядан ўтказиш тўғрисидаги ариза;

–аккредитациядан ўтказиладиган журналистнинг 3x4 см ўлчамдаги иккита фотосурати;

–ОАВ ташкилоти давлат рўйхатидан ўтганлиги ҳақидаги гувоҳнома, электрон ОАВ учун – эфирга узатиш лицензияси нусхаси, хорижий журналистлар учун – Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигида аккредитациядан ўтганлиги ҳақидаги ҳужжатнинг нусхаси.

3. Кўрсатилган маълумотлар ва журналистнинг фотосуратларисиз тақдим этилган аризалар кўриб чиқиш учун қабул қилинмайди.

4. Такдим этилган ҳужжатлар юзасидан ижобий қарор қабул қилинган тақдирда аккредитациядан ўтган журналистларга белгиланган намунадаги аккредитация гувоҳномалари (бейджиклар) топширилади⁴.

Журналист аккредитациядан ўтган орган олдиндан уни йиғилишлар, кенгашлар ва бошқа тадбирларнинг ўтказилиши ҳақида хабардор қилиши, тадбир баённомаси, стенограммаси ёки бошқа ҳужжатлар билан таъминлаши, йиғилишларда қатнашишга имкон яратиши зарур. Марказий сайлов комиссияси журналистларни аккредитациядан ўтказиш ва уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш борасида йўриқнома қабул қилиши мумкин. Айтиш жоизки амалдаги оммавий ахборот воситаларига тааллуқли қонунчиликда журналистларни аккредитация қилмаслик борасида бирор бир асосга эга эмас. Журналистларнинг Марказий сайлов комиссияси томонидан ўтказиладиган брифинг ва матбуот анжуманларида иштирок этиш учун журналистлардан аккредитациядан ўтиш талаб этилмайди. Сайлов комиссиялари барча ОАВни уларнинг мулкӣ шаклидан қатъий назар сайлов жараёни бўйича ташкил этиладиган брифинг ва матбуот анжуманлари тўғрисида хабардор қилишлари зарур.

Агарда вилоят сайлов комиссияси журналистни аккредитациядан ўтказиш борасида рад жавобини берса ва таҳририятни матбуот анжуманлари хусусида хабардор қилишни унутса, уларнинг фаолияти хусусида ОАВ таҳририяти Марказий сайлов комиссиясига шикоят билан мурожаат қилишга ҳақлидир. Бундай шикоятлар Марказий сайлов комиссияси томонидан шикоят келиб тушган кундан бошлаб беш кун мобайнида кўриб чиқилади. Сайлов комиссиясининг қарори ва фаолияти ёки фаолиятсизлиги борасидаги шикоятлар эса юқори турган комиссия томонидан унинг келиб тушган кунидан бошлаб уч кун ичида кўриб чиқилиши лозим.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг 2009 йил 17 сентябрдаги 416-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига сайлов бўйича сайлов кампаниясини ёритиш учун маҳаллий ва хорижий журналистларни Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси ҳузурида аккредитациядан ўтказиш тартиби.

Мамлакатимизда сайлов жараёнларини холисона ёритиш, кенг жамоатчиликни сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш, сиёсий партиялар ва депутатликка номзодларнинг сайловолди дастурлари билан сайловчиларни таништириш, сайловчиларнинг ҳуқуқлари ва вазифалари, сайловда овоз бериш тартиби, депутатликка номзодларнинг фаолият кўрсатиши кафолатлари, сайлов комиссияларига у ёки бу вазиятда қандай тутиш бўйича методик ёрдам кўрсатиш, сайловчиларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш ва билим даражасини кенгайтиришга қаратилган давра суҳбатлари, семинар ва бошқа анжуманлар ўтказиш, сайлов кампаниясининг барча босқичларида очиклик ва ошкораликни таъминлаш каби вазифаларни ҳал этиш борасида ижобий тажриба тўпланган.

II. САЙЛОВ ЖАРАЁНИНИ ЁРИТИШДА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ МАСЪУЛИЯТИ

2.1. ОАВ орқали олиб бориладиган сайловолди ташвиқоти ва унинг ўзига хосликлари

Сайловолди ташвиқоти — сайлов кампанияси даврида амалга ошириладиган ва сайловчиларни депутатликка номзодни ёки сиёсий партияни ёқлаб овоз беришга ундашга қаратилган фаолият. Сайлов куни ва овоз бериш бошланишига бир кун қолганида сайловолди ташвиқотига йўл кўйилмайди. Сайловолди ташвиқоти ОАВ орқали, оммавий тадбирлар (сайловчилар билан учрашувларни ўтказиш ва бошқа сайловолди тадбирларни ташкил этиш)ни ўтказиш, босма, аудиовизуал ва бошқа ташвиқот материалларини чоп этиш ва тарқатиш орқали амалга оширилади. Сайловолди ташвиқоти мақсадида оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш тартиби, ҳажми ва вақти сиёсий партиялар билан келишилган ҳолда Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланади.

Сайловолди ташвиқотини сайловчиларга бепул ёки имтиёзли шартларда товарлар бериш, хизматлар кўрсатиш (ахборот хизматларидан ташқари), шунингдек пул маблағлари тўлаш билан кўшиб олиб бориш

тақиқланади. Депутатликка номзодларнинг ишончли вакиллари институтидан самарали фойдаланиш. Сайловолди ташвиқоти қуйидаги тарзда олиб борилади:

- сиёсий партиянинг дастури ва (ёки) сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни ўзининг депутатликка номзодларини ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш;
- депутатликка номзод тўғрисидаги ахборотни уни ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш.
- Сайловолди ташвиқоти омма олдида мунозаралар, баҳслар, матбуот конференциялари, интервьюлар, сўзга чиқишлар, сайловчиларнинг йиғилишлари, депутатликка номзод, сиёсий партия тўғрисидаги роликларни жойлаштириш шаклида олиб борилиши мумкин.

Сайловолди ташвиқоти:

- оммавий ахборот воситалари, шунингдек телевидение, умумий фойдаланишдаги ахборот-телекоммуникация тармоқлари (шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи) орқали;
- босма, кўргазмали, аудиовизуал ва бошқа ташвиқот материалларини (плакатлар, варақалар ва бошқа материалларни) чиқариш ҳамда тарқатиш орқали;
- сайловчилар билан учрашувлар ўтказиш орқали амалга оширилади.
- Депутатликка номзодлар, сиёсий партиялар сайловолди ташвиқотини олиб боришнинг қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа турлари, шакллари ва усулларидан ҳам фойдаланиши мумкин.

Агар Марказий сайлов комиссияси сайловолди ташвиқот қоидалари бузилган ҳолда тарқатилган материални ташвиқот материали деб ҳисобласа, айбдор шахсларни жавобгарликка тортиш учун Марказий сайлов комиссияси судга мурожаат этишга ҳақли.

Сайловолди ташвиқотини ёритишда ОАВ амал қилиниши лозим бўлган ҳоидалар:

1-қоида. Теле-радио ва босма ОАВ ҳажмига кўра бир хил бўлган эфир вақти ва нашр майдонини бериш.

Миллий қонунчилигимизда белгиланганидек, сайловолди ташвиқоти олиб борилаётганда, давлат оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда депутатликка номзодлар, сиёсий партияларга сайловолди ташвиқотини ўтказиш учун тенг шароит яратиб беришлари, даврий матбуот нашрлари депутатликка номзодлар, сиёсий партияларга сайловолди ташвиқотини ўтказиш билан боғлиқ чиқишлари учун тенг миқдорда босма майдони, бир хил жой, бир хил шриффт ва бошқа шу каби шароитларни таъминлаб беришлари лозим.

Масалан, 2009 йили ўтказилган сайловларда Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси қарорига кўра, давлат телевидениеси ва радиоэшиттириш ташкилоти томонидан депутатликка номзодлар, сиёсий партияларга ажратиладиган бепул эфир вақтининг умумий миқдори ҳафтасига 40 дақиқа этиб белгиланди. Давлат даврий матбуот нашрлари томонидан эса ҳар ҳафтада улар учун ажратиладиган энг кам босма майдони умумий ҳафталик босма майдонининг камида 10 фоизини ташкил қилиши кераклиги қайд этилди. Алоҳида таъкидлаш керакки, давлат, нодавлат, хусусий телевидениеси ва радиоэшиттиришларида ажратиладиган бепул эфир вақти прайм-тайм (энг кўп томошабинлар (тингловчилар) йиғиладиган) вақтга тўғри келиши керак.

ОАВ рўйхатдан ўтган номзодларга эфир вақти, босма нашрларда майдон ҳажми рўйхатдан ўтган номзодлар учун бепул ва ҳақ тўлаш асосда берилади. Мазкур имтиёз у ёки бу номзод учун устуворлик бермаслиги лозимлигини унутмаслик керак. Ҳақ тўланадиган эфир вақти миқдори ёки босма майдонинининг ҳажми сайловолди ташвиқоти учун бепул ажратилган эфир вақти ёки босма майдони миқдоридан ошмаслиги лозим. Сайлов кампаниясида иштирок этадиган оммавий ахборот воситалари томонидан

ажратиладиган эфир вақти, босма майдони учун ҳақ тўлаш шартлари ва бошқа талаблари барча номзодлар, сиёсий партиялар учун тенг ва бир хил бўлиши шарт. Шу билан бирга, таъкидлаш жоизки, кўрсатиладиган ахборот хизматларига тўловлар тарифи оммавий ахборот воситалари томонидан мустақил тарзда белгиланади. номзодларнинг оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда ўтказган ташвиқот тадбирлари билан боғлиқ харажатлар белгиланган тартибда шу мақсадлар учун ажратиладиган давлат бюджети маблағлари ҳисобидан қопланади.

Ҳақ тўланадиган эфир вақти ёки босма майдони ажратиш билан боғлиқ муносабатлар эса оммавий ахборот воситалари маъмуриятлари билан тегишли сиёсий партиялар ўртасида тузиладиган шартнома асосида амалга оширилади.

Юқоридагилар билан бирга, Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланадиган тартибда эфир вақти, босма майдони тақдим этишда оммавий ахборот воситаларига қўйиладиган талаблар ҳам назарда тутилади.

Улар қоида тариқасида асосан қуйидагилардан иборат бўлади:

– оммавий ахборот воситаларида тарқатиладиган ахборот ҳақиқатга тўғри келиши, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар, сиёсий партияларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига зид бўлмаслиги кераклиги;

– телевидение ва радионинг ахборот дастурларида, даврий матбуот нашрларида сайловолди тадбирлари ўтказилиши тўғрисидаги маълумотлар алоҳида ахборот блоки билан берилиши ҳамда уларда Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар, сиёсий партиялар учун ажратиладиган эфир вақти ва босма майдони ҳажми тенг бўлиши кераклиги;

– сайловолди ташвиқоти материаллари уларни тақдим қилган Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар, сиёсий партияларнинг розилигисиз таҳрир қилиниши мумкин эмаслиги;

– сайловолди ташвиқоти материалларини эълон қиладиган даврий матбуот нашрларининг таҳририятлари бирор-бир Қонунчилик палатаси

депутатлигига номзодга, сиёсий партияга нашр тиражи ёки даврийлигини ўзгартириш йўли билан устунлик беришга ҳақли эмаслиги (сиёсий партияларнинг нашрлари бундан мустасно).

Юқоридагилар билан бирга, оммавий ахборот воситаларининг таҳририятлари ишончли бўлмаган, шунингдек, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар шаъни ва кадр-қимматига путур етказадиган маълумотларни тарқатишдан ўзларини тийишлари керак. Ўз ўрнида, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзод таҳририятдан оммавий ахборот воситасида эълон қилинган, ишончли бўлмаган ҳамда унинг шаъни ва кадр-қимматига путур етказадиган маълумотларга раддия берилишини талаб қилишга ҳақли. Мақола эълон қилиш натижасида ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилган депутатликка номзод мазкур оммавий ахборот воситасида раддия эълон қилишга ҳақли. Раддия ёки жавоб мазкур руқн остида ёки жавоб пайдо бўлишига сабаб бўлган материал жойлашган ўша саҳифада эълон қилиниши зарур.

Телевидение ёки радиоэшиттириш таҳририяти олган раддия ёки жавоб ўша дастур ёки кўрсатув (эшиттириш)лар туркумида эфирга узатилади. Агар асосли ва одоб доирасидаги жавоб матнининг ҳажми ва узатиш вақти оммавий ахборот воситасининг фаолиятига путур етказмаса, уни таҳрир қилишга йўл қўйилмайди. Оммавий ахборот воситаси раддия ёки жавобни эълон қилмаса ёхуд эълон қилишнинг белгиланган муддатини бузса, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзод судга даъво аризаси билан мурожаат қилишга ҳақли.

Ўзаро тенглик тамойилини тўлиқ таъминлаш мақсадида сайлов кампанияси пайтида муассислари (Кузатув кенгашлари ва бошқа органларнинг аъзолари) тегишинча сиёсий партиялар, Қонунчилик палатаси депутатлигига номзодлар ва уларнинг ишончли вакиллари бўлган компаниялар, ташкилотларнинг хайрия фаолияти оммавий ахборот воситаларида ёритилмайди.

2 -қоида. Оммавий ахборот воситалари сайловолди ташвиқотида иштирок этиш учун барча рўйхатдан ўтган номзодлар учун тенг имкониятларни яратиб беришлари зарур.

Номзодларни рўйхатдан ўтказиш муддати тугаган кундан бошлаб сайловолди ташвиқоти тугаганича номзодлар ўз дастурларини босма ва электрон ОАВда, интернет сайтларида ташвиқ қилиш ҳуқуқига эгадирлар. Номзодларга сайловолди ташвиқотини ўтказиш учун барча ОАВ да чиқиш қилишлари учун тенг шароитлар яратилади. Номзодларнинг ёки сиёсий партияларнинг оммавий ахборот воситаларида чиқишларининг кетма-кетлиги Марказий сайлов комиссияси томонидан қуръа ташлаш йўли билан ёки алифбо тартибида белгиланади. номзодларга маҳаллий оммавий ахборот воситаларида ҳам Марказий сайлов комиссияси томонидан қабул қилинадиган тартибда белгиланган миқдор ва ҳажмда бепул чиқиш ҳуқуқи берилади. Шунинг ҳам таъкидлаш керакки, сайловолди ташвиқоти учун муайян депутатликка номзодга, сиёсий партияга ажратилган бепул эфир вақти ёки босма майдонидан бошқа депутатликка номзод, сиёсий партия фойдаланиши мумкин эмас.

3-қоида. ОАВда ижтимоий сўровларни эълон қилиш

Сайлов жараёни билан боғлиқ ижтимоий сўровлар эълон қилинганда ОАВ ижтимоий сўров ўтказган ташкилот, сўровга бюртма берган номзод ёки партияни, сўровнинг ўтказилган вақти, ахборотни йиғиш усуллари ва ижтимоий сўров натижалари эълон қилиши лозим.

Овоз бериш кунига қадар уч кун ичида, шунингдек овоз бериш кунини жамоатчилик фикри сўровлари натижаларини, сайлов натижалари тахминларини, ўтказилаётган сайлов билан боғлиқ бошқа тадқиқотларни чоп этишга (эълон қилишга), шу жумладан уларни умумий фойдаланишдаги ахборот-телекоммуникация тармоқларига (шу жумладан Интернет жаҳон ахборот тармоғига) жойлаштиришга йўл қўйилмайди.

2.2. Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг матбуот хизмати ва унинг вазифалари

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг матбуот хизмати мустақил бўлим ҳисобланади ва ўз фаолиятини оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш вазифаларини ҳал қилишга қаратган. Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш, ОАВда, авваламбор, Комиссия фаолиятини ҳолисона ва тезкор равишда ҳар томонлама ёритилишини ташкил қилиш орқали миллий сайлов тизими ҳақида ижобий жамотчилик фикрини шакллантириш унинг асосий вазифалари сирасига киради. Албатта журналистлар томонидан сайлов жараёни хусусида тўлиқ маълумот олишга жамоатчилик билан алоқаларни мустаҳкамлашга қаратилган фаолият билан шуғулланувчи Марказий сайлов комиссиясининг матбуот хизмати ёрдам беради. Бундан ташқари, парламент сайловларини ўтказиш тажрибаси кўрсатганидек, жойларда ҳам вилоят сайлов комиссияларининг матбуот гуруҳларини тузиш ўзини оқлаб келмоқда. Чунки бундай матбуот тузилмаларининг асосий вазифаси оммавий ахборот воситалари вакиллари сайлов жараёнлари билан боғлиқ ахборотлардан тезкор фойдаланишга барча зарур шарт-шароитларни яратишдан иборатдир.

2004 йил 9 ноябрда тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси томонидан “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси Котибияти тўғрисида”ги Низомига⁵ биноан Матбуот хизматининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

– Марказий сайлов комиссияси мажлисларида оммавий ахборот воситалари вакилларининг қатнашишини, шунингдек Комиссия фаолиятида ошкоралик тамойилига риоя этилишини таъминлаш;

– Марказий сайлов комиссиясининг фаолиятини, сайлов ва референдумга тайёргарлик кўриш ҳамда уни ўтказиш борасида амалга оширилаётган ишларни ёритиш учун оммавий ахборот воситалари билан

⁵ Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг жорий архиви

алоқа ўрнатиш, сайлов кампанияси, референдум даврида ушбу жараёнларни ёритадиган журналистларни аккредитациядан ўтишини таъминлаш;

– сайлов кампанияси ва референдумни ёритиш бўйича Республика матбуот марказини ташкил этиш ва унинг иш режаси бўйича таклифларни тайёрлаш;

– сайлов ва референдум тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий қоидаларини тушунтириш борасидаги фаолиятида Комиссия аъзоларига кўмаклашади, улар ва котибият ходимларининг оммавий ахборот воситаларида чиқишларини ташкиллаштириш;

– сайлов ва референдумга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш юзасидан матбуот анжуманларини ташкил этиш;

– сайловолди ташвиқоти ишларини ўтказиш бўйича услубий тавсиялар ишлаб чиқиш ва бу тадбирларнинг қонунийлиги устидан назоратни амалга оширишда Комиссия аъзоларига кўмаклашиш;

– “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси Ахборотномаси” – “Вестник Центральной избирательной комиссии Республики Узбекистан” журналининг нашрга тайёрлаш ва чоп этилишини ташкил қилиш ва б.

Шу билан бирга, сайлов жараёнини оммавий ахборот воситаларида ёритишни мувофиқлаштириш учун сайлов кампаниясида давомида фаолияти сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш жараёнида очиклик ва ошкораликни таъминлашга кўмаклашишга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг Матбуот маркази ташкил этилади ва унинг фаолият доирасини белгиладиган Низом тасдиқланади. Матбуот маркази ўз фаолияти даврида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги, “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги қонунлари ва ўз фаолиятини тартибга соладиган Низом⁶га амал қилади.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг жорий архиви

Қоида тариқасида Матбуот маркази раҳбар, унинг ўринбосари ва ходимлар таркибида иш олиб боради ҳамда Марказий сайлов комиссияси Матбуот хизмати билан ўзаро ҳамкорликда фаолият кўрсатади. Матбуот маркази ҳузурида жамоатчилик асосида журналистлар, экспертлар ва мутахассислар таркибида турли ижодий гуруҳлар ташкил этилиши мумкин.

Матбуот марказининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари Марказий сайлов комиссиясининг қарори билан тасдиқланадиган Низомда кўрсатилади. Қоида тариқасида унинг ҳуқуқларига қуйидагилар киритилади:

– Марказий сайлов комиссияси ва округ сайлов комиссиялари аъзолари ҳамда бошқа сайлов ташкилотчиларининг сайлов қонунчилиги моҳиятини кенг оммага тушунтириш бўйича оммавий ахборот воситаларида чиқишлари режасини ишлаб чиқиш ва Марказий сайлов комиссияси раисига тасдиқлаш учун киритиш;

– Марказий сайлов комиссияси, округ ва участка сайлов комиссияларидан оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш учун сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ зарур маълумотларни сўраб олиш;

– оммавий ахборот воситалари ҳамда журналистлар сўровига биноан Марказий сайлов комиссияси раҳбарияти билан келишган ҳолда унинг номидан сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ баёнотлар ва маълумотлар бериш;

– оммавий ахборот воситаларида тарқатилган сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ асоссиз маълумотлар, ҳақиқий ҳолатга мос келмайдиган чиқишлар ҳамда бошқа қонунга зид материаллар юзасидан белгиланган тартибда раддиялар бериш;

– сайлов кампанияси даврида амалдаги сайлов қонунчилигига зид равишда фаолият олиб бораётган оммавий ахборот воситасининг жавобгарлиги масаласини тегишли тартибда кўриб чиқиш ҳамда аккредитация қилинган журналистларнинг аккредитация қилинганлиги

тўғрисидаги гувоҳномалари амал қилишини тугатиш ҳақида Марказий сайлов комиссиясига таклифлар киритиш ва бошқалар.

Қуйидагилар қоида тариқасида Матбуот марказининг мажбуриятлари ҳисобланади:

– Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси сайловига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ жараёнларнинг оммавий ахборот воситаларида кенг ёритилишини таъминлаш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси раиси ва аъзоларининг мамлакатимиз ва хориж оммавий ахборот воситалари билан алоқаларини ўрнатади, интервьюларини, матбуот конференциялари ва брифинглари ташкил қилиш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси фаолиятини холисона ва тўлиқ ёритиш мақсадида мамлакатимиз ва чет эл журналистлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси ўтказадиган тадбирларга нисбатан ОАВнинг муносабатини таҳлил қилади ҳамда Марказий сайлов комиссиясининг оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича таклифлар тайёрлаш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси мажлислари, Комиссия томонидан ўтказиладиган семинар, конференциялар ва бошқа тадбирлар хусусида анонслар, расмий хабарлар тайёрлаш ва тарқатиш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси фаолиятининг турли йўналишлари бўйича мамлакатимиз ва чет эл оммавий ахборот воситаларининг ахборот таъминотини ташкил қилиш;

сайловолди ташвиқоти даврида сиёсий партиялар, депутатликка номзодларга давлат телерадиоканлларида текин эфир вақти ажратиш, газеталарда эса текин босма майдони ажратиш масалаларни Комиссия мажлисида муҳокама қилиш учун тайёрлаш ва тегишли қарор тайёрлашда иштирок этаиш;

сайловолди ташвиқоти даврида сиёсий партиялар, депутатликка номзодлар давлат телерадиоканлларида ажратилган текин эфир вақти, газеталарнинг текин босма майдонидан фойдаланилишини мониторинг қилиш ва Комиссия мажлиси муҳокамасига ушбу масала юзасидан ахборот материаллари тайёрлаш ишларида иштирок этиш;

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссиясининг муурожаатлари, баёнотлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини тайёрлашда қатнашади ва уларнинг оммавий ахборот воситалари орқали эълон қилиш ва тарқатилишини таъминлаш;

Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмаси, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси, “Жаҳон” ахборот агентлиги, Ўзбекистон мустақил босма ОАВ ва ахборот агенликларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди, Ўзбекистон Электрон оммавий ахборот воситалари миллий ассоциацияси билан ўзаро ҳамкорлик қилиш;

Қорақалпоғистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар сайлов комиссиялари ҳузуридаги матбуот гуруҳлари ишини мувофиқлаштириб бориш;

– Марказий сайлов комиссияси ҳузурида аккредитация қилинган оммавий ахборот воситалари вакиллари оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш учун сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ маълумот ҳамда материаллар билан таъминлаш;

– Марказий сайлов комиссиясининг оммавий ахборот воситаларида эълон қилишга мўлжалланган баёнотларини тайёрлаш, Марказий сайлов комиссияси раҳбарияти ҳамда аъзоларининг мақола, интервьюларини тайёрлашга кўмаклашиш;

– Марказий сайлов комиссияси томонидан ўтказиладиган матбуот конференциялари материалларини тайёрлаш;

– маҳаллий ва хорижий оммавий ахборот воситалари томонидан сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш бўйича эълон қилинаётган

материалларни ўрганиб бориш, нотўғри маълумотлар тарқатилиши ва оммавий ахборот воситалари ҳамда журналистлар томонидан йўл қўйилган бошқа қонун бузилишлар ҳақида Марказий сайлов комиссияси раҳбариятига тезкорлик билан маълумотлар тақдим этиб бориш;

– номзодларга, сиёсий партияларга Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланадиган тартибда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда бериладиган тенг ҳуқуққа риоя этилишига бевосита кўмаклашиш;

– Марказий сайлов комиссиясининг Интернет тармоғидаги веб (www.elections.uz) сайтини мунтазам равишда материаллар билан таъминлаш, ўтказиладиган тадбирлар бўйича тегишли хабарларни сифатли, фактик жиҳатдан аниқ ва тўғрилигини таъминлаган ҳолда зудлик билан киритиб бориш ишларини амалга ошириш;

– сайлов кампанияси даврида округ сайлов комиссиялари матбуот хизматларининг ишини мувофиқлаштириб бориш ва бошқалар.

Қорақалпоғистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар сайлов комиссиялари ҳузуридаги матбуот гуруҳлари, сиёсий партияларнинг ахборот хизматлари, шунингдек бошқа жамоат бирлашмаларининг ахборот хизматлари билан сайлов кампаниялари мобайнида вужудга келадиган масалалар юзасидан ҳамкорлик қилади.

Шунингдек Комиссиянинг веб-сайтига ахборот материаллари ва хабарлар жойлаштиради, шунингдек бошқа тадбирларни ҳам амалга оширади

Айнан шу каби вазифаларни, лекин тегишли ҳудуд доирасида вилоятлар ва Тошкент шаҳар сайлов комиссиялари ҳузуридаги матбуот гуруҳлари амалга оширади.

2.3. Журналистнинг касб одоби муаммолари

Сайловни ёритишда ОАВга бир қанча қонуний талаблар қўйилади. Бу, ўз навбатида, ушбу сиёсий жараённинг очиқ, ошкора ва қонунларга мос тарзда ўтишини таъминлайди. Бунинг учун сайлов жараёни бўйича

ахборотлар ҳақиқатга тўғри келиши ҳамда номзодлар, сиёсий партияларнинг қонуний манфаатлари бузилмаслиги лозим.

Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуни 6-моддаси “Оммавий ахборот воситалари эркинлигини суиистеъмол қилишга йўл қўйилмаслиги” деб номланади. Бу моддада, асосан, етти та муҳим йўналиш бўйича суиистеъмолликларга йўл қўйилмаслиги белгиланган бўлиб, уларнинг ҳаммаси конституциявий қоидалар талабларидан келиб чиққан.

Хусусан, оммавий ахборот воситаларидан:

Ўзбекистон Республикасининг мавжуд конституциявий тузумини, ҳудудий яхлитлигини зўрлик билан ўзгартиришга даъват қилиш;

уруш, зўравонлик ва терроризмни, шунингдек диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғояларини тарғиб қилиш;

давлат сири бўлган маълумотларни ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни ошкор этиш;

миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатувчи ахборот тарқатиш;

агар қонунда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни тарғиб қилиш;

порнографияни тарғиб этиш;

қонунга мувофиқ жинсий ва ўзга жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа ҳаракатларни содир этиш мақсадида фойдаланилишига йўл қўйилмайди.

Бундай суиистеъмолликларнинг тақиқланишига қаратилган қоидалар соҳага доир бошқа қонунлар моддаларида ҳам мавжуд.

Ўзбекистон Республикасининг “Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуни 7-моддасида фуқаролар ёки бошқа ахборот манбалари томонидан ихтиёрий равишда маълум қилинган махфий хабар, шунингдек, факт ёки воқеалар журналистика соҳасининг сири сифатида қонунлаштирилган. Ушбу модданинг иккинчи бандига кўра, журналистнинг журналистика соҳаси сири ҳисобланадиган маълумотларни бу маълумотлар манбаининг розилигисиз ошкор этиши, шунингдек, улардан ўзининг ғаразли

манфаатлари ёки учинчи шахслар манфаатларини кўзлаб фойдаланиши тақиқланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни 13-моддасида: “Жисмоний шахсларга тааллуқли шахсий маълумотлар махфий ахборот тоифасига киради”, деб белгилаб қуйилган. Демак, сайлов жараёниларида журналистлар, оммавий ахборот воситалари бундай ахборотни тарқатишда қонун талабларидан келиб чиқиши зарурлиги тақозо этилади.

Сайлов кампаниясини ёритаётган ОАВ ёки журналистга қўйиладиган талаблар қуйидагилардан иборат:

- Сайлов жараёни бўйича ахборотлар ҳақиқатга тўғри келиши керак;
- Номзодлар, сиёсий партияларнинг қонуний манфаатлари бузилмаслиги керак;
- Номзодлар, сиёсий партиялар учун тенг эфир вақти ёки нашр майдони ажратилиши керак;
- Ташвиқот материаллар тақдим этган номзод ёки сиёсий партия розилигисиз таҳрир қилинмаслиги керак.
- Нашрлар у ёки бу сиёсий партияга даврийлик ёки тиражда устунлик бермаслик;
- Муассислари (кузатув кенгашлари ва бошқа органларнинг аъзолари) тегишли сиёсий партиялар, депутатликка номзодлар ва уларнинг ишончли вакили бўлган компаниялар, ташкилотлар хайрия фаолиятини ёритмаслик;
- Ҳуқуқи, қонуний манфаати бузилган партияга, номзодга раддия билан чиқиш имкониятини тақдим қилиш.

Агарда журналист сайлов жараёнида номзод, у ёки бу партиядан кузатувчи, у ёки бу номзод ишончли вакили ёки уларга тўғридан-тўғри қариндошлик ҳолатида бўлса сайлов жараёнини ёритишда иштирок этиш,

шунингдек сайлов жараёнини ёритишда журналистнинг партия аъзоси бўлиши тавсия қилинмайди.

Журналист сайлов куни қуйидагиларни бажариши мумкин:

- Сайлов участкасида ҳозир бўлиш;
- Сайлов жараёни, сайлов қутилари ҳолати, сайловчиларнинг яширин камерага кириб чиқишини кузатиши мумкин;
- Қайд қилиши, сурат ёки видеога олиши;
- Сайлов участкасидан ташқарида тегишли сайлов комиссияси вакили, кузатувчилар, ишончли вакиллар, сайловчилардан интервью олиш.

Журналист сайлов куни қуйидагиларни бажариши мумкин эмас:

- Сайлов участкасидаги ваколатли вакилларга ёрдам бериш;
- Сайлов жараёнига халақит бериш;
- Сайловчига бюллетень тўлдиришга кўмаклашиш;
- Бюллетенни санашга ёрдам бериш.

Шундай қилиб, сайлов кампанияси мобайнида сайлов комиссияларининг ОАВ билан алоқаларини таъминлаш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш долзарб аҳамият касб этади. Чунки сайлов комиссиялари фаолиятининг асосий принципларидан бири - бу ошкоралик ва очиқлик тамойилидир. Бундан ташқари, сайлов комиссиялари сайловчилар, сиёсий партиялар, уларнинг ваколатлари вакиллари, кузатувчилари, номзодлари, ишончли вакиллар билан бевосита ҳамкорлик қилади. Сайлов комиссиялари ОАВ билан алоқаларни ривожлантиришда босма оммавий ахборот воситалари, телевидение, радио, Интернет тармоғи, веб-сайт, электрон почта, он-лайн конференциялар, он-лайн форумлар, ахборот-коммуникатив технологиялар имкониятларидан кенг фойдаланади ва бу борада матбуот хизматларига таянади. Пировард мақсадида медиа рилейшнз фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ва қафолатланган сайлов ҳуқуқидан тўлақонли фойдаланишлари учун зарур шарт-шароитлар яратишга қаратилгандир.

2.4. ОАВ тахририятлари раҳбарларига эслатма

ОАВ тахририятлари раҳбарлари сайловолди ташвиқоти материалларини эълон қилиш жараёнида эълон қилиш учун зарур бўлган материалларни чоп қилишмаса, номзодлар ва сиёсий партиялар рўйхатдан ўтмагунча, сайлов куни сайловолди ташвиқотини олиб боришса, сайловолди ташвиқоти шартларини бузса, ижтимоий сўровларни эълон қилиш тартибига риоя этишмаса, номзодлар хусусида олдиндан ёлғон бўлган, уларнинг шаънига салбий таъсир қилувчи маълумотларни эълон қилишса амалдаги қонунчиликка биноан маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортиладилар. ОАВга нисбатан сайлов комиссиялари қарорларини бекор қилиш суд, прокуратура органларига мурожаат қилиш орқали амалга оширилади. Судлар ва прокуратура органлари сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш вақтида сайлов қонунчилиги борасидаги бузилишлар ҳақидаги шикоятларни қабул қилиш ва уларни кўриб чиқишга мажбур.

Ш.СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ САЙЛОВ ЖАРАЁНИДА ИШТИРОКИНИ ОАВДА ЁРИТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

3.1. Партиялар ва сайловолди ташвиқоти

Аҳолининг онги ва маданиятини шакллантиришга нисбатан таъсир этиш услубидан фойдаланиш сиёсий партияларнинг мақсад ва вазифаларини амалга ошириш жараёнида муҳим аҳамият касб этади. Мазкур усулнинг зарурияти сиёсий партиянинг аҳолини ўз мақсад ва вазифалари ҳамда сиёсати атрофида бирлаштиришга эришишга бўлган эҳтиёжидан келиб чиқади. Бинобарин, сиёсий партия билан жамоатчилик ўртасида самарали алоқалар тизимини яратиш давр талаби ҳисобланади. Бу борада ҳар бир сиёсий партия ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда матбуот органларини, интернет тармоғида веб-сайти ва бошқа ахборот ахборот тузилмаларини ташкил қилади⁷.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда 4 та сиёсий партия фаолият кўрсатиб келмоқда. Уларнинг ҳар бири ўзининг матбуот органи, интернет тармоғида веб-сайтига эга. Хусусан:

⁷ Нурматов Н, Абдуллаев Ж. Сайловлар ва ОАВ. Т.: 2009. –6.51

“Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партияси”нинг асосий нашри “XXI ASR” ижтимоий сиёсий газетаси 2004 йил 1 январдан чоп этила бошлаган. Ҳозирги кунда унинг адади 11739 тани ташкил этади. Партия веб сайти – www.uzlider.uz. Унда О`zLiDePнинг Парламентдаги фракцияси ва маҳаллий Кенгашлардаги депутатлик гуруҳлари фаолияти, тарихи, раҳбар органлари, ҳужжатлари ҳамда бўлимларига оид маълумотлар жойлаштирилган.

Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партиясининг партия босма нашри “Миллий тикланиш” ижтимоий-сиёсий газетаси ҳисобланади. У 2008 йил 21 июнда Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси ва “Фидокорлар” Миллий демократик партиялари бирлашганидан сўнг, Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси Марказий Кенгашининг I Пленум йиғилишида таъсис этилган бўлиб, 2008 йил 30 октябрдан эътиборан чоп этила бошлади (адади 4200 тадан зиёд). Газета таҳририятининг асосий вазифаси – Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси ва унинг вилоят, туман, шаҳар ва бошланғич ташкилотлари фаолиятида ошкораликни таъминлаш, партиянинг мақсад ва ғояларини тарғиб этиш, Ватан равнақи йўлида миллий ғурур ҳамда миллий манфаат устуворлиги учун кураш олиб бориш, ҳур фикрли одамларни, ёшларни Ватан манфаати йўлида бирлаштиришга хизмат қилади. Партия веб сайти – www.uzmtdp.uz

Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг марказий матбуот нашрлари: “Ўзбекистон овози” ва “Голос Узбекистана” газеталари ҳисобланади. Бундан ташқари Ўзбекистон ХДП маҳаллий матбуот нашрларига ҳам эга. Булар: ЎзХДП Қорақалпоғистон Республика кенгашининг “Қарақалпақстан ҳаёазы”, Навоий вилоятида чоп этиладиган “Халқ ишончи”, Наманган вилоят партия кенгашининг “Халқ иродаси”, Сурхондарё вилоят партия кенгашининг “Халқ йўли” газеталаридир. Ўзбекистон ХДПнинг веб сайти – www.ndp.uz.

Ўзбекистон “Адолат” социал демократик партиясининг бош нашри “Адолат” ижтимоий-сиёсий газетаси ҳисобланиб, у 1995 йил 22 февралдан чиқа бошлаган. Айни пайтда унинг адади 3296 тани ташкил этади. Ўзбекистон “Адолат” социал демократик партиясининг веб-сайти – www.adolat.uz⁸

Сайловолди ташвиқотини олиб боришда мамлакатда фаолият кўрсатаётган партия нашрлари, аввало ўз партиясининг мақсад ва вазифалари, унинг мамлакат сиёсий жараёнлардаги иштироки, унинг дастурий Платформасида илгари сурилган ғоялар, электорат манфаатлари билан боғлиқ ахборотни ўз ўқувчиларига вақтида, тўғри ва ҳаққоний етказишдир. Ҳар бир сиёсий партиянинг марказий органи таркибида матбуот (ахборот) хизматлари ҳам ташкил қилинган. Таъкидлаш жоизки, матбуот хизматларининг асосий вазифаси сиёсий партия фаолиятидан кенг жамоатчиликни, шу жумладан, ўз электоратини хабардор қилиш, партия низоми ва дастурида белгиланган мақсад ва вазифаларидан келиб чиққан ҳолда мафкуравий ғояларини тарғиб қилиш ва шу тариқа партияга нисбатан ижобий жамоатчилик фикрини шакллантиришга кўмаклашишдан иборатдир. Матбуот хизматлари иш фаолиятининг самарадорлигини оширишда муайян демократик тамойилларга амал қилиш кутилган натижаларга олиб келиши мумкин. Демократик жамиятда матбуот хизматларининг фаолияти қуйидаги тамойилларга асосланиши лозим:

- тезкорлик;
- ҳаққонийлик;
- тегишли сиёсий партия фаолиятига оид пресс-релизларнинг ўз вақтида чиқариб турилиши;
- ОАВнинг ҳар бирига индивидуал тартибда ёндашиш;
- ахборот материалларини манзилли тайёрлаш;

^{8 8} Нурматов Н, Абдуллаев Ж. Сайловлар ва ОАВ. Т.: 2009. –Б.52

– матбуот хизмати ходимининг тегишли сиёсий партия фаолиятига оид маълумотларни беришда ўз фикри ва нуқтаи назарини билдиришидан тийилиши ва бошқалар.

Сиёсий партиялар ва ОАВ ўртасидаги ҳамкорликни таъминлашда матбуот анжуманларини мунтазам равишда ўтказиб бориш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Матбуот анжуманлари орқали жамоатчиликка расмий сиёсий ахборот етказилади ҳамда сиёсий партия ва ОАВ ўртасида муайян даражада мунтазам алоқа юзага келади. Агар ушбу анжуманларга жамоатчилик фикрини мобилизация қилиш ва сиёсий партия мавқеи доимий ошириб боришнинг, сиёсатчиларнинг “сиёсий имиджи”ни яратишни қулай шакли сифатида қаралса, ОАВнинг фаолиятига нисбатан эса сиёсий соҳага оид ахборотнинг муҳим манбаси сифатида ёндашилади. Шунингдек, матбуот хизматлари томонидан сиёсий партиялар фаолияти юзасидан турли хил учрашувлар, брифинглар ва анжуманлар ўтказилиши баробарида ОАВ билан улар ўртасида бевосита мулоқот юзага келади ҳамда журналистлар биринчи шахслардан ишончли, тезкор, жонли ва кенг қамровли маълумотларни олиш имкониятига эга бўладилар⁹.

Ўзбекистон Республикасидаги сиёсий партиялари ҳам партия марказий раҳбарияти ва ижроия органлари фаолиятини оммавий ахборот воситалари орқали доимий тарзда ёритиб бориш, партия ва унинг барча тузилмалари томонидан ўтказиладиган тadbирларни мувофиқлаштириб бориш, партиянинг яхлит ахборот сиёсати концепцияси ишлаб чиқилиши ва амалга оширилишини таъминлаш мақсадида матбуот хизматлари ташкил этилган.

3.2. Партия нашрлари ва веб-сайтлари томонидан сайлов жараёнини ёритиш мезонлари

Партиянинг турли ички ва ташқи муносабатлар моҳиятини коммуникациясиз тасаввур этиб бўлмайди. Коммуникатив алоқалар

⁹ Нурматов Н, Абдуллаев Ж. Сайловлар ва ОАВ. Т.: 2009. –Б.52

Ўрнатишнинг муҳим воситаси сифатида матбуот хизмат қилади. Бу ҳақда гап кетганда газетанинг ахборот етказиш, жамиятда содир бўлаётган воқеа-ҳодисалар ҳақида хабар беришдек асосий вазифасидан ташқари, ушбу жараёнларда бевосита жамоатчиликнинг иштироки ҳам гавдаланади. Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг органи “Ўзбекистон овози”, Ўзбекистон “Адолат” социал демократик партиясининг бош нашри “Адолат” ижтимоий-сиёсий газетаси, Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партиясининг партия босма нашри “Миллий тикланиш” ижтимоий-сиёсий газетаси, “Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партияси”нинг асосий нашри “XXI ASR” ижтимоий сиёсий газетасида партия фаолияти билан боғлиқ мавзуларни ёритишда журналистлар асосий эътиборни партиянинг ўз дастурий вазифаларидан келиб чиқиб мамлакатнинг турли ҳудудларида амалга оширган ишларидан тортиб, ҳукумат миқёсида мамлакатнинг турли соҳаларига тааллуқли бўлган қонунларни қабул қилиш жараёнида ўрни ва бу жараёнлардаги иштироки масалалари қамраб олади.

Сайлов жараёнида партия нашрларининг фаоллиги ошиб, партия дастурларини кенг тарғиб қилиш, ўз маблағлари ҳисобига ададини кўпайтириш, қўшимча сонлар чиқариши мумкин.

Партия нашрларининг сайловларни ёритиш жараёнидаги фаолиятини бир неча йўналишга ажратиш мумкин. Булар маънавий-маърифий, тарғибот, ахборот тарқатиш, ташвиқот, таҳлил ва талқин¹⁰.

Биринчи йўналиш — маънавий-маърифий:

Бунда сайловларнинг мазмун-моҳияти ва аҳамияти, тур ва шакллари, юртимизда ўтадиган сайловларнинг ибратли жиҳатлари ҳамда бу борадаги хорижий тажриба ҳақида кенг кўламли ахборот ва маълумотлар бериб борилади.

Иккинчи йўналиш — тарғибот:

¹⁰ Р. Қувватов. ОАВ ва сайлов жараёнлари.02.09.2014

Бунда Ўзбекистон Республикасининг сайлов тўғрисидаги қонунчилиги имкон қадар кенг шарҳланади ва талқин қилинади, сайловчиларнинг ҳуқуқ, мажбуриятлари тушунтириб борилади, шунингдек, сиёсий партияларнинг ва фуқароларнинг сайловда иштирок этиши билан боғлиқ долзарб масалалар ҳуқуқий-сиёсий жиҳатдан ҳар томонлама ёритилишига эътибор қаратилади.

Учинчи йўналиш — ахборот тарқатиш:

Партия нашрларида партияларнинг сайловга тайёргарлигининг бориши ва сайлов билан боғлиқ матбуот анжуманлари, сайловчилар билан учрашувлар, давра суҳбатлари ҳамда турли хил бошқа тадбирларнинг қандай ўтаётганини изчил ёритиш асосида, аввало, сайловчиларни сайлов куни, сайловнинг бошланганлиги, сайлов участкалари ташкил этилиши ва номзодларнинг рўйхатга олинishi билан боғлиқ жараёнлар ёритиб борилади.

Сайлов жараёнларини ёритиш бўйича матбуот маркази ташкил қилиниши ва унинг фаолияти, сайлов тўғрисидаги қонунлар тўпламларининг нашрдан чиқиши, Марказий сайлов комиссиясининг мажлислари ва бошқа тадбирлари, сиёсий партиялар олий органларининг депутатликка номзодлар кўрсатиш бўйича ўтказаетган мажлислари ва бошқа маълумотлар чоп этилади.

Тўртинчиси — ташвиқот йўналиши:

Партия нашрларида сайловолди ташвиқотини олиб бориш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу жараён сайловчиларнинг муайян сиёсий партия ва унинг сайловолди дастурини, муайян номзодни ёқлаб ёки қарши овоз беришга туртки бўлиши билан характерланади. Бунда ҳалол сиёсий рақобат, сиёсий одоб доирасидаги адолатли баҳсларда сайлов кампанияси субъектларининг ижтимоий масъуллигига эътиборни қаратиши, уларнинг ёлғон шиорлардан фойдаланишига, аҳоли ўртасида сунъий равишда ишончсизлик ва кўрқув тарқатишига шарт-шароит яратиб бермаслиги даркор.

Бешинчи йўналиш — таҳлил ва талқин:

Бу йўналиш асосан партия фаолияти тўғрисида ижтимоий фикрни ўрганиш ва унинг натижаларини ўз наشريда ёритиш билан боғлиқ жараёнларни кўзда тутди. ОАВда жамоатчилик фикри нотўғри берилишининг олдини олиш мақсадида сўровлар ўтказиш ва натижаларини эълон қилишни тақиқлаб қўйишдан кўра, бундай сўровлар асосли тақдим этилишини таъминловчи тегишли кўрсатмаларга амал қилиниши бу борада илғор профессионал андозалар жорий этилишининг муваффақиятини таъминлайди.

Олтинчи йўналиш — жамоатчилик назорати:

Партия наشري сайловларнинг очик, ошкора ва қонуний ўтишига кўмаклашиши баробарида, бевосита, ўзига хос жамоатчилик назоратини ҳам амалга оширади. “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонуннинг (янги таҳрири) 6-моддасида қайд этилишича, “Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишга доир барча тадбирларда, шунингдек, сайлов куни овоз бериш хоналарида, овозларни санаб чиқишда депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партиялардан, сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан биттадан кузатувчи, оммавий ахборот воситаларининг вакиллари, бошқа давлатлар, халқаро ташкилотлар ва ҳаракатлардан кузатувчилар қатнашиш ҳуқуқига эгадирлар. Уларнинг ваколатлари тегишли ҳужжатлар билан тасдиқланган бўлиши керак”. Худди шу қоида “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги қонуннинг 6-моддасида ҳам белгиланган¹¹.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

¹¹ Р. Қувватов. ОАВ ва сайлов жараёнлари.02.09.2014